

## اصول و قواعد نقد و تفکر انتقادی در سازمان

آرزو بهمن پور خانی آبادی

کارشناس ارشد امور مالی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز

[bahmanpoor1@yahoo.com](mailto:bahmanpoor1@yahoo.com)

### چکیده

تفکر انتقادی یک نوع تفکر هدف مند، منطقی و تعمق آمیز است که برای تصمیم گیری، حل مسائل و تسلط بر مفاهیم صورت می پذیرد. امروزه، شرایط محیطی برای همه سازمان ها در جهتی توسعه یافته است که سازمان ها مجبورند بر روی کارکنان فعال و خلاق و دارای توانایی حل مسئله باشند. در این میان تفکر انتقادی به عنوان عاملی توانا و مزیتی نسبی برای کارکنان و مدیران محسوب می شود. در این مقاله به صورت مروری به بررسی زوایای تفکر انتقادی پرداخته می شود. اهمیت پرورش مهارت های تفکر در حدی است که برخی صاحب نظران تفکر انتقادی را هدف عمده تحصیلات و تجارب دانشگاهی برشمرده اند.

**واژگان کلیدی:** تفکر انتقادی، سازمان، کارکنان

## ۱- مقدمه

عصر حاضر عصری است که تحت عنوان عصر انفجار اطلاعات از آن نام برده می‌شود. در این دوره اطلاعات از طریق فن‌آوری‌های پیشرفته‌ای همچون اینترنت و شبکه‌های جهانی اطلاع‌رسانی به وفور یافت می‌شوند، بنابراین صرف داشتن اطلاعات نمی‌تواند مفید و کارساز باشد؛ بلکه تجزیه و تحلیل و نحوه کاربرد این اطلاعات حائز اهمیت است. تفکر انتقادی بر پایه اطلاعات به تقسیم‌بندی، تجزیه و تحلیل و کاربرد اطلاعات می‌پردازد و بر همین اساس با کشف قوانین علمی و ارائه نظریه‌های جدید به روند تولید علم شدت می‌بخشد (قبول، ۱۳۹۸). بنابراین می‌توان گفت در این محیط پیچیده و پر تحول، تفکر انتقادی یک مهارت اساسی برای کارکنان، مخصوصاً مدیران سازمان‌ها است.

اسنایدر<sup>۱</sup> و همکاران (۲۰۱۸)، تفکر انتقادی را فرایند نظم دادن فکورانه، مفهومی‌سازی فعالانه و ماهرانه، کاربست، تحلیل، ترکیب و ارزیابی اطلاعات جمع‌آوری شده یا تولید شده به وسیله مشاهده، تجربه، تأمل، استدلال یا ارتباطات به عنوان راهنما برای نظر و عمل تعریف کرده است.

تفکر انتقادی استفاده از مهارت‌های شناختی است که احتمال نتایج مطلوب را افزایش می‌دهد، و از آن برای توصیف تفکری که هدفمند، دلیل‌مند و مبتنی بر هدایت است، استفاده می‌شود (هالپرن<sup>۲</sup>، ۲۰۲۰).

تفکر انتقادی بر خودآگاهی از فرایند تفکر، بررسی صحت منابع اطلاعاتی، توسعه نتایج و تصمیم‌گیری‌های سنجیده تأکید می‌کند (باندی<sup>۳</sup> و همکاران، ۲۰۱۹). صاحب‌نظران عقیده دارند سرعت تغییر در محیط به قدری بالاست که نمی‌توان به برنامه‌ریزی راهبردی اکتفا کرد و در کنار آن افراد سازمان باید از مهارت تفکر انتقادی برخوردار باشند تا بتوانند هر لحظه در مقابل تغییرات محیط عکس‌العمل مناسب را نشان دهند (بشیر بنائم، ۱۳۹۸). سازمان‌های امروز به پرسنلی نیاز دارند که با درک و بکارگیری اصول تفکر انتقادی، نسبت به انجام امور تأمل کرده، خطاهای خود را اصلاح کرده و در تفکر هدفمند باشند. هیچ مدیری، تحمل کارمندی که منفعل، بی‌تفاوت به کار، بی‌علاقه به یادگیری، مایل به یکنواختی و روزمرگی باشد را ندارد.

در همین راستا در این مقاله در ابتدا تعاریف و دیدگاه‌های تفکر انتقادی، ضرورت تفکر انتقادی در سازمان و اصول تفکر انتقادی ارائه می‌شود. در ادامه نیز پژوهش‌های انجام شده پیرامون تفکر انتقادی بررسی می‌شود. در پایان نیز به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مطالب حاصل از پژوهش پرداخته می‌شود.

## ۲- ادبیات پژوهش

تفکر انتقادی نخستین بار توسط برخی فلاسفه در حدود ۳۵۰ سال قبل از میلاد، مطرح شد. نوشته‌های سقراط، افلاطون و ارسطو، شاگردان آنها را به اکتشاف نظریه‌ها و مفاهیم تشویق می‌کرد. فلسفه‌های آنان در بردارنده این مطلب بود که غالباً نتیجه‌نهایی تجزیه و تحلیل واقعیت‌ها و قضایا آن چیزی نیست که در ظاهر امر به نظر می‌رسد.

<sup>1</sup> Snyder<sup>2</sup> Halpern<sup>3</sup> Bondy

رشد کند و کاو و تجزیه و تحلیل قضایای مربوط به یک واقعیت و تصمیم‌گیری توأم با آن، به منظور کند و کاو کامل مزایا و مخاطرات هر تصمیم‌گیری، ضروری است (ناتاله و ریکی<sup>۴</sup>، ۲۰۱۸). همچنین نظریه‌های نوین درباره تفکر انتقادی با تفکرات لوگان<sup>۵</sup> (به نقل از بور باچ، مارکین و فريتز<sup>۶</sup>، ۲۰۰۴) و کمپسیون ملی آموزش عالی آمریکا در سال ۱۹۸۳ تداوم یافت، که در آن بررسی انتقادی شرایط و قضایای مربوط به آموزش آمریکا برای کند و کاو سهم تفکر انتقادی در آموزش جوانان آمریکا به کار گرفته شد. این بررسی‌ها، نتایج بهینه‌برآیندهای تفکر انتقادی را در اختیار مؤسسات آموزشی قرار داد (یوسفی و گردان‌شکن، ۱۳۹۸).

### تعاریف تفکر انتقادی

انیس<sup>۷</sup> (۲۰۱۹)، تفکر انتقادی را به عنوان تفکر منطقی و مستدلی تعریف می‌کند که مرکز توجه آن، تصمیم‌گیری و قضاوت در مورد باورها و اعمال است. به اعتقاد وی، وقتی فردی تلاش می‌کند تا مباحث را دقیق تحلیل کند، مدارک معتبری جستجو کند و به نتیجه‌گیری‌های معتبر برسد تفکرش انتقادی خواهد بود. از نظر استاهل و استاهل<sup>۸</sup> (۲۰۱۹)، تفکر انتقادی، پرورش استدلال پردازی دقیق و منطقی است. استنبرگ<sup>۹</sup> (۲۰۲۰)، تفکر انتقادی را آزمودن راه‌حل‌های پیشنهادی برای مسائل تعریف می‌کند. وی تفکر انتقادی را فرایندی می‌داند که در آن به بررسی و جستجوی دلایل پرداخته می‌شود. وی تفکر انتقادی را فرایندی می‌داند که در آن به بررسی و جستجوی دلایل، تحلیل مباحث، تصمیم‌گیری و استنتاج و در نهایت به پرداختن حل مسائل می‌انجامد.

به اعتقاد بنزلی<sup>۱۰</sup> (۲۰۲۰)، تفکر انتقادی فرایندی پیچیده و تلاش برانگیز است که نیازمند تمرین‌های ویژه تفکر و کاربرد مهارت‌های آموخته شده در موقعیت‌های جدید است. هرکس نیازمند استفاده از توانایی‌هایش برای تفکر انتقادی است؛ زیرا هدف آن فراهم کردن جواب برای سؤال‌هایی است که در محیط‌های آموزشی و زندگی روزمره مطرح می‌شوند.

از نظر نلسون<sup>۱۱</sup> (۲۰۲۱)، تفکر انتقادی به مجموعه تلاش‌های سازمان‌یافته، هدفمند و جدی برای فهم دنیای پیرامون اطلاق می‌شود که با ارزیابی دقیق ما از تفکرات خود و تفکرات دیگران به منظور روشن‌سازی و بهبود فهم ما صورت می‌گیرد.

به نظر اوزبورن<sup>۱۲</sup> (۲۰۲۰)، تفکر انتقادی، کاربرد مهارت‌های تفکر، تحلیل و ترکیب اطلاعات، شناسایی و حل مسئله و ارزیابی آن است و انجام هر یک از این‌ها از طریق مهارت‌های فراشناختی صورت می‌گیرد.

<sup>4</sup> Natale & Ricci

<sup>5</sup> Logan

<sup>6</sup> Burbach, Markin & Fritz

<sup>7</sup> Ennis

<sup>8</sup> Stahl & Stahl

<sup>9</sup> Stenberg

<sup>10</sup> Bensley

<sup>11</sup> Nelson

<sup>12</sup> Osborn

براون<sup>۱۳</sup> (۲۰۲۱)، تفکر انتقادی را آزمودن راه حل های پیشنهادی برای مسائل می‌داند. بوردن و بیرد<sup>۱۴</sup> (۲۰۲۰)، تفکر انتقادی را تحت عنوان یک فعالیت فکری رده بالا طبقه بندی می کنند که مستلزم یک مجموعه مهارت های شناختی است. از دیدگاه پاسکارالا و ترزینی<sup>۱۵</sup> (۲۰۱۹)، تفکر انتقادی به نوعی در بردارنده توانایی فرد برای انجام تمام امور، شامل شناسایی موضوعات و فرضیات اساسی در یک بحث، تشخیص روابط مهم، به عمل آوردن استنباطهای صحیح از داده ها، به عمل آوردن نتیجه گیری در خصوص داده ها و اطلاعات، تعبیر و تفسیر نتیجه گیری به عمل آمده بر مبنای داده ها و ارزیابی شواهد یا موثق بودن آن ها است. رود، بیکر و هوور<sup>۱۶</sup> (۲۰۱۷)، تفکر انتقادی را یک رویکرد هدف مند، منطقی و درون نگر برای حل مسائل یا پرداختن به مسائل، با در نظر گرفتن شواهد و اطلاعات کامل تعریف کرده اند. هالپرن<sup>۱۷</sup> (۲۰۲۱)، تفکر انتقادی را این گونه تعریف کرده است، استفاده از مهارت ها یا راهبردهای شناختی که موجب افزایش احتمال بروز یک فرایند مطلوب می شوند. از نظر مور و پارکر<sup>۱۸</sup> (۲۰۱۸)، تفکر انتقادی تصمیم هدف مند برای پذیرش، رد یا معلق کردن یک داوری است. به اعتقاد ویکتور (۲۰۱۸)، تفکر انتقادی یک فرایند شناختی تحلیل دانش بر اساس شواهد و علوم است.

### مهارت های تفکر انتقادی

مهارت تفکر انتقادی شامل استنباط، تشخیص پیش فرض ها، استنتاج، تعبیر و تفسیر و ارزشیابی نقش اساسی در انجام اقدامات ایفا می نماید. از سوی دیگر مهارت های تفکر انتقادی شامل مواردی از جمله:

- مهارت تفسیر<sup>۱۹</sup>:
- مهارت تفسیر شامل توانایی فهم و توضیح معنای اطلاعات یا حوادث می شود. انجام این اقدام، نیاز به برخورداری از اطلاعات در زمینه تئوری و کاربرد این تئوری ها دارد. علاوه بر این لازم است اهمیت حقایق مورد بازنگری قرار گیرد. همچنین علل احتمالی و اهمیت اقدامات مورد بررسی قرار گیرد.
- مهارت تجزیه و تحلیل<sup>۲۰</sup>:
- انجام تجزیه و تحلیل فرصتی را برای تعیین علل بروز مشکلات، مزایا، مضرات، نتایج و موارد احتمالی فراهم می سازد.
- مهارت ارزشیابی<sup>۲۱</sup>:

<sup>13</sup> Browne

<sup>14</sup> Burden & Byrd

<sup>15</sup> Pascarella & Terezini

<sup>16</sup> Rudd, Baker & Hoover

<sup>17</sup> Halpern

<sup>18</sup> Moore & Parker

<sup>19</sup> interpretation

<sup>20</sup> analysis

<sup>21</sup> Evaluation

ارزشیابی شامل بررسی اطلاعات به دست آمده می شود. منبع اطلاعات باید مورد ارزیابی قرار گیرد. لازم است مجموعه ای مشابه با سؤالات زیر جهت دستیابی به اطلاعات جدید طراحی شود. آیا منبع قابل اعتماد است؟ آیا اطلاعات معتبر است؟ چقدر احتمال وجود دارد؟ آیا اطلاعات با مشکل فعلی مرتبط است؟ علاوه بر این آیا پیامدهای مورد نظر قابل دستیابی است یا خیر؟

#### ■ مهارت استنباط:

فرد دارای مهارت استنباط، نتیجه گیری صحیح را بر اساس اطلاعات در دسترس انجام می دهد. تصمیم گیری چنین فردی طبق استدلال و منطق صورت می گیرد.

#### ■ مهارت توضیح<sup>۲۲</sup>:

توانایی توضیح نتایج است. علت اساسی پاسخ به سؤالات باید کشف شود. در نهایت خودتنظیمی نیز از مهارت های تفکر است که شامل بررسی تفکرات شخصی است.

#### ■ مهارت خودتنظیمی<sup>۲۳</sup>:

خودتنظیمی نیز از مهارت های تفکر است که شامل بررسی تفکرات شخصی است. فرد باید فرایندی را که در نهایت منجر به نتیجه گیری شده است را مورد بازنگری قرار دهد. آیا فرایند تفکر به طور اختصاصی انجام شده؟ آیا همه حقایق مرتبط تعیین گردیده؟ و آیا هیچ فرضیه ای به اشتباه مطرح شده است؟ خودتنظیمی نیز از مهارت های تفکر است که شامل بررسی تفکرات شخصی است. فرد باید فرایندی را که در نهایت منجر به نتیجه گیری شده است را مورد بازنگری قرار دهد. آیا فرایند تفکر به طور اختصاصی انجام شده؟ آیا همه حقایق مرتبط تعیین گردیده؟ و آیا هیچ فرضیه ای به اشتباه مطرح شده است (رامبد و همکاران، ۱۳۹۸)؟

### عوامل موثر بر توانایی تفکر انتقادی

نتایج حاصل از تحقیقات نشان می دهد که شیوه یادگیری فرد روی تفکر انتقادی او تاثیر می گذارد. شخصیت نیز نقش مهمی در تفکر و یادگیری دارد. شخصیت تعیین می کند که چه اطلاعاتی مورد توجه قرار گیرد و آن را به خاطر آورد. علاوه بر این روش تصمیم گیری، ساختارها و کنترل فرد تحت تاثیر شخصیت قرار می گیرد. درک نوع متفاوت شخصیت کمک می کند که چگونگی و چرایی آنچه که دیگران در حین انجام کار به آن فکر می کنند را افراد متوجه شوند. هیچ شیوه ای نسبت به شیوه دیگر برتری ندارد. نکته مهم این است که شیوه های متفاوتی وجود دارد و نقاط قوت و بر نقاط ضعف غلبه می نماید (آلفارو<sup>۲۴</sup>، ۲۰۱۹).

تربیت و فرهنگ نیز روی تفکر انتقادی می تواند اثر بگذارد. ترتیب تولد روی تفکر تاثیر دارد. والدینی که شیوه تربیتی آنها مستبدانه است از فرزندان خود خواسته که بدون پرسیدن سؤال آنچه که آنها می گویند را انجام دهند. همچنین شیوه آموزش و رویکرد معلمین نیز در رابطه با بحث پیرامون مشکلات، پرسیدن، بازخورد دادن و اشاره به موقعیت ها متفاوت است. فرهنگ نیز روی تفکر تاثیر می گذارد.

<sup>22</sup> explanation

<sup>23</sup> Self-regulation

<sup>24</sup> Alfaro

رشد معنوی و ذهنی نیز با تفکر انتقادی در ارتباط است. افرادی که دارای ذهن لطیف بوده و از سطح بالای رشد معنوی برخوردار هستند، از سطح تفکر انتقادی بالاتری نیز بهره مند هستند. به نظر می رسد (رامبد، کریمیان و معطری، ۱۳۹۸).

بیشتر نویسندگان معتقد هستند که سن با تفکر انتقادی مرتبط است. همچنان که فرد بالغ می شود و سن وی افزایش می یابد، تفکر انتقادی نیز در وی افزایش می یابد. این امر به دو دلیل منطقی است: توسعه رشد معنوی معمولاً همراه با رشد و نمو اتفاق می افتد. بیشتر افراد با سن بالاتر فرصت بیشتری برای استدلال در موقعیت های مختلف دارند (آلفارو، ۲۰۱۹). بالا بودن هوش منجر به تفکر انتقادی می شود. واضح سازی احساسات و توجه به آن به ما کمک می کند که رفتارهای خود را سازگار نموده و نتایج ارتقا می یابد. اعتماد به نفس نیز به تفکر کمک می کند. البته در برخی موارد اعتماد به نفس مانع تفکر انتقادی می شود. برخی از افراد دارای اعتماد به نفس هستند و معتقدند که آنها خطا نمی کنند و نیازی به یادگیری ندارند. در این صورت این اعتماد به نفس مانع تفکر انتقادی می شود (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۲).

عوامل موقعیتی از جمله اضطراب، تنش و خستگی، آگاهی از خطرات، دانش، آگاهی از منابع، تقویت مثبت، شیوه های ارزیابی، عوامل انگیزش و محدودیت زمانی می تواند روی تفکر انتقادی تاثیر بگذارد. اضطراب، تنش اغلب در قدرت ذهنی نفوذ کرده و منجر به عدم تمرکز می شود. سطح اضطراب پایین می تواند منجر به انگیزه شده و تفکر انتقادی را ارتقا بخشد. آگاهی از خطرات می تواند عامل افزایش دهنده تفکر باشد. آگاهی از خطرات باعث می شود فرد با دقت بیشتری فکر کند. در برخی از موارد آگاهی از خطر می تواند اضطراب را افزایش دهد و روی تفکر انتقادی اثر بگذارد. برخورداری از دانش منجر به استدلال بهتری خواهد شد. آگاهی از منابع کلید تفکر انتقادی است. تقویت مثبت از طریق ایجاد اعتماد و تمرکز روی چیزهایی که به طور صحیح انجام می شود، منجر به ارتقا تفکر انتقادی می شود. داشتن عوامل انگیزشی منجر به جذب شدن ذهن و مغز می شود. محدودیت زمانی می تواند عامل افزایش دهنده یا مانع تفکر انتقادی شود. محدودیت زمانی می تواند عامل تحریک کنندگی داشته باشد. اما در صورتی که زمان خیلی محدود است، این امر منجر به پاسخگویی سریع و بدون تفکر خواهد شد (آلفارو، ۲۰۱۹).

### مدل های تفکر انتقادی

مدل ۶ آر در سال ۱۹۸۵ توسط کوستا و همکاران معرفی شد. منظور از شش آر، به خاطر آوردن<sup>۲۵</sup>، تکرار کردن<sup>۲۶</sup>، استدلال کردن<sup>۲۷</sup>، سازماندهی مجدد<sup>۲۸</sup>، ارتباط دادن<sup>۲۹</sup> و بازاندیشی<sup>۳۰</sup> است (رامبد و همکاران، ۱۳۹۸).  
مدل دیگر تفکر انتقادی مدل THINK است. شیوه های این مدل بدین صورت است:  
T = یادآوری و به خاطر آوردن<sup>۳۱</sup>: به خاطر آوردن و یادآوری حقایق. یادآوری همچنین به معنی توانایی

<sup>25</sup> Remembering

<sup>26</sup> repeating

<sup>27</sup> Reasoning

<sup>28</sup> Reorganizing

<sup>29</sup> Relating

<sup>30</sup> Reflecting

<sup>31</sup> Total Recall

دستیابی به دانش و علم روز است. بر اساس این پیش فرض که دانش آموختنی است و در ذهن ذخیره می گردد. توانایی یادآوری مطالب تحت تاثیر حافظه قرار می گیرد. راه های مختلفی جهت تقویت حافظه وجود دارد که می توان به کنار هم گذاشتن حقایق با استفاده از یک الگوی خاص و همراه ساختن حقایق با یک سری تجربیات واقعی زندگی اشاره کرد.

H = عادات<sup>۳۲</sup>: عادات از رویکردهای تفکر است که در آن یک عملکرد آنقدر تکرار می شود که به صورت یک عادت در می آید. برای مثال راندن موتورسیکلت و ماشین در اثر تمرین و تکرار به صورت یک عادت در می آید. احیای قلبی-ریوی یک عادت در پرستاری است. هنگامی که فردی در مقابل چشمان شما دچار ایست قلبی تنفسی می شود، شما بدون هیچ معطلی اقدام به باز کردن راه هوایی بیمار می نمایید. در اینجا مجالی برای خلق یک روش خلاق وجود ندارد. بنابراین مداخله سریع پرستار کارساز و ضروری است.

I = جستجوگری<sup>۳۳</sup>: جستجوگری به معنی آزمودن عمیق ایده ها است. این فرایند شامل کاوش و سؤال در هر مورد و هر چیزی است. جستجوگری اولین نوع تفکر است که در رسیدن به نتیجه نهایی نقش مهمی دارد. باید دقت داشته اگرچه یک سری اطلاعات ممکن است بدون کاوشگری به دست آید، اما فرایند جستجوگری باعث کسب اطلاعات و نتایج بهتری خواهد شد.

N = ایده های جدید و خلاقیت<sup>۳۴</sup>: ایده های جدید و خلاقیت یک روش تفکر است. بسیاری از مطالبی که افراد یاد می گیرند، لازم است در هم ادغام شود تا بتوان آن را در موقعیت منحصر به فرد به کار برد.

K = آگاهی در مورد چگونه اندیشیدن<sup>۳۵</sup>: اندیشیدن در مورد چگونه اندیشیدن به فرا شناخت معروف است (روبندفرد و شفر<sup>۳۶</sup>، ۲۰۱۶).

### هدف تفکر انتقادی

تفکر انتقادی، تفکری عمیق و منطقی است که در امر اتخاذ تصمیم در امور پیچیده پدیده ها و نیز تجزیه و تحلیل آن ها کارایی دارد. تفکر انتقادی، با شناخت و ارزیابی پدیده ها به تاثیر آن ها بر زندگی و حل مسائل توجه می کند تا یک پدیده یا موضوع به شکلی ساده و قابل قبول در دسترس استفاده کنندگان قرار گیرد.

در تفکر انتقادی، شناخت عناصر اصلی موضوع مورد بررسی، بسیار مهم است. از آنجا که هر پدیده از نظر متدولوژی دارای ۵ عنصر اساسی است، شناخت این عناصر برای نقد و بررسی و رسیدن به حقایق می تواند به عنوان راهبرد اساسی مورد استفاده قرار گیرد:

۱. تعریف: در تعریف مساله، پرسش های مربوط به نقد و بررسی مطرح می شود؛
۲. هدف: در هدف، رسیدن به حقیقتی مورد نظر است که با استفاده از متغیرهای اصلی، وضعیت مطلوب شناسایی می شود؛
۳. اصول: در اصول، اموری مورد توجه قرار می گیرد که مبانی فعالیت اند؛

<sup>32</sup> Habits

<sup>33</sup> Inquiry

<sup>34</sup> New idea & Creativity

<sup>35</sup> Knowing how you think

<sup>36</sup> Rubenfeld & Scheffer

۴. روش: در رش چگونگی انجام کار مطرح می شود؛

۵. تاثیر و نتیجه: در تاثیر، سودمندی عمل ملاک است (صیفوری، ۱۳۹۸).

### ضرورت تفکر انتقادی در سازمان

ضرورت پرداختن به تفکر انتقادی در سازمان در پاسخ به تغییر سریع محیط بدان جهت مورد تأکید قرار گرفته است که افراد سازمان باید انتقادی فکر کنند تا بتوانند در طول سازگاری با گسترش نقش در رابطه با پیچیدگی های محیط امروزی، پیشرفت قابل توجهی در انجام امور را داشته باشند. از جمله این تحولات می توان به تغییر در ساختارهای سازمانی و اجتماعی، فناوری، فرهنگ، افراد و نیازهای مربوط به آنها و سیاست های موجود در تمامی زمینه ها و.. اشاره کرد. به نظر می رسد با تحولات مذکور، روی آوردن به روش و تفکر انتقادی، یکی از وظایف اصلی مدیران و مسئولین سازمانی آموزش تفکر انتقادی در عصر کنونی است. آموزشی که با ایجاد فرآیند های زنده و پویای علمی، تقویت روحیه پرسش گری، کنجکاوی و خلاقیت با روش کثرت گرا و درک منعطف بتواند مخاطبانی را پرورش دهد که راه بهره مندی صحیح از فناوری جدی ارتباطی را دریابند، فرهنگ اصیل، هویت و عزت ملی خود را حفظ کنند و برای مواجهه با شرایط آینده نیز آماده شوند (بشیر بنائم، ۱۳۹۸).

### اصول تفکر انتقادی

واتسون-گلیر ۵ اصل را برای تفکر انتقادی معرفی کرده اند که در ادامه به بررسی و توضیح آن می پردازیم:

#### ۱) استنباط

استنباط نتیجه ای است که فرد از پدیده های به وقوع پیوسته به دست می آورد. مثلاً اگر چراغ های خانه ای روشن باشد و از داخل خانه صدای موسیقی شنیده شود، شخص می تواند استنباط کند احتمالاً کسی درخانه است. البته این استنباط می تواند درست یا نادرست باشد، مثلاً ممکن است اهل خانه هنگام بیرون رفتن چراغها و رادیو را خاموش نکرده باشند.

#### ۲) شناسایی مفروضات

مفروض عبارتی است که از پیش در نظر گرفته می شود، بدیهی فرض شده و یا برای پذیرفته شدن پیشنهاد می گردد. وقتی می گوئید من در مرداد ماه فارغ التحصیل خواهم شد، فرض می کنید تا مرداد ماه زنده خواهید بود و یا دانشکده، فارغ التحصیلی شما را در مرداد اعلام خواهد کرد و مواردی از این قبیل. شناسایی مفروضات در حقیقت توانایی تشخیص مفروضات پیشنهادی از عبارات بیانی می باشد.

#### ۳) استنتاج

در استنتاج از مقدماتی منطقی نتیجه و یا نتایجی گرفته می شود. در استنتاج پیش داوریهای ذهنی نبایستی بر قضاوت و نتیجه گیری تأثیر بگذارد چرا که این فرآیند را از شیوه منطقی خود خارج می کند و باعث نتیجه گیری نادرست می شود. در استنتاج حرکت ذهنی از جزء به سوی کل می باشد بدین ترتیب که از مقدماتی جزئی نتیجه کلی گرفته می شود. همچنین در استنتاج توانایی تفکیک مقدمات و داده ها از نتیجه کلی حائز اهمیت است.

#### ۴) تعبیر و تفسیر

تعبیر و تفسیر توانایی پردازش اطلاعات و تعیین اعتبار آنها می باشد. در این فرآیند بایستی قضاوت شود که آیا نتایج به طور منطقی ازداده و مقدمه های خود گرفته شده است یا خیر؟ بنابراین در تعبیر و تفسیر استنتاجی صورت نمی گیرد بلکه نتایج در دسترس ما می باشد و موضوع مهم این است که داده ها و مقدمه ها مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرند و برآورد شود که آیا نتایج گرفته شده از آنها درست است یا نا درست؟

#### ۵) ارزشیابی استدلال های منطقی

در موارد مهم تصمیم گیری درباره انتخاب استدلال های قوی و ضعیف، مطلوبتر آن است که بتوانیم استدلال های قوی و ضعیف را تشخیص دهیم. یک استدلال منطقی وقتی قوی است که هم مهم و هم در ارتباط مستقیم با سؤال باشد و یک استدلال وقتی ضعیف است که مستقیماً در ارتباط با سؤال نباشد (حتی اگر از اهمیت زیادی برخوردار باشد) یا کم اهمیت باشد و یا تنها با جنبه های علمی و کم اهمیت سؤال در ارتباط باشد (واتسون و گلیرز، ۱۹۸۰؛ به نقل از قبول، ۱۳۹۸).

### ۳- پیشینه پژوهش

در زمینه تفکر انتقادی پژوهش های زیادی انجام گرفته است که در زیر به برخی از آنها اشاره می شود: جاویدی کلاته جعفرآبادی و عبدلی (۱۳۹۴)، در پژوهش خود روند تحول تفکر انتقادی در دانشجویان بررسی کرد که یافته های پژوهش نشان داد که بین میانگین نمرات تفکر انتقادی دانشجویان سال اول و سال چهارم تفاوت معنی داری وجود دارد.

پارادامین<sup>۳۷</sup> (۲۰۱۲)، در پژوهش خود با عنوان اندازه گیری تغییر در مهارت تفکر انتقادی به این نتیجه رسید که دانشجویان بهبود قابل توجهی در تفکر انتقادی به دست نیاوردند و موفقیت تحصیلی آنان به دلیل آموزش های تحصیلی بود نه تاثیر تفکر انتقادی.

پترز و بوددو<sup>۳۸</sup> (۲۰۱۶)، پژوهشی با عنوان توسعه تفکر انتقادی که نتایج نشان داد که آموزش تفکر انتقادی در تغییرات قابل ملاحظه ای در استدلال اخلاقی و به مقدار کمتر نسبت به استدلال اخلاقی در تفکر انتقادی به وجود آمد. همچنین این تغییرات در تفکر انتقادی و استدلال اخلاقی در موفقیت تحصیلی دانشجویان نیز تاثیر مثبت معناداری گذاشتند.

سرمد و سیدی (۱۳۹۲)، در پژوهش خود با عنوان تاثیر تفکر انتقادی بر پیشرفت به این نتایج دست یافتند که آموزش تفکر انتقادی موجب پیشرفت تحصیلی دانشجویان می شود؛ آموزش تفکر انتقادی در بهبود تفکر دانشجویان مؤثر است؛ بین رشته تحصیلی دانشجویان و بهبود تفکر انتقادی آنان رابطه ای به دست نیامد؛ بهبود تفکر انتقادی با جنسیت دانشجویان رابطه ندارد.

کیانی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهش خود با عنوان مقایسه تفکر انتقادی و عوامل زمینه ساز آن به این نتیجه دست یافت که بین تفکر انتقادی دانشجویان و پرستاران شاغل تفاوت معنی داری وجود دارد. اما در عوامل زمینه ساز تفکر انتقادی بین دانشجویان و پرستاران شاغل اختلاف معنی داری وجود نداشت.

<sup>37</sup> [Pardamean](#)

<sup>38</sup> [Peeters & Boddu](#)

عسگری (۱۳۹۱)، در پژوهش خود در زمینه تفکر انتقادی به بررسی آموزش چگونه اندیشیدن، آموزش های اندیشه کلیدی تفکر، اهمیت اندیشه ها در تبدیل شده افراد به متفکری انتقادی، آموزش تفکر در یک حوزه خاص، دریافت اندیشه ها و منطق یک متن، اهمیت پرسشگری در آموزش تفکر انتقادی و دیدن موضوعات از منظرهای متفاوت و متضاد.

یوسفی و گردان شکن (۱۳۹۸)، یک مطالعه مروری بر برخی مقالات منتشر شده در زمینه تفکر انتقادی از سال های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۷ انجام گرفته است. در نهایت به این نتیجه رسیدند که صاحب نظران گوناگون از اصطلاحات متفاوتی برای تشریح کار کرد و فعالیت های تفکر انتقادی بهره جسته اند. در حالی که تعاریف ارائه شده به شناسایی ابعاد مختلف مفهوم تفکر و اندیشه انتقادی پرداخته اند، خط سیر مربوط به تفکر انتقادی مشخص و واضح است، یعنی ارزیابی و تجزیه و تحلیل کردن محتوای یک موضوع در دست بررسی به منظور فهم محتوای آن که از طریق یک فرایند بازنگری دقیق و نیرومند انجام می گیرد.

لای و وو<sup>۳۹</sup> (۲۰۱۲)، در پژوهشی خود به این نتیجه رسیدند که تفکر انتقادی دانشجویان بعد از بکارگیری روش مبتنی بر وب افزایش یافت.

با بررسی پژوهش های انجام گرفته پیرامون تفکر انتقادی می توان به این نتیجه رسید که تاکنون پژوهشی که به بررسی تفکر انتقادی و اصول آن در سازمان پرداخته باشد انجام نگرفته است. بنابراین پژوهش حاضر در صدد پوشش به این موضوع می باشد.

#### ۴- نتیجه گیری

امروزه، شرایط محیطی برای همه سازمان ها روز به روز دشوارتر می شود، مردم و مسئولان انتظار دارند با به کارگیری افرادی در منصب مدیریت و کارکنان، به خلاقیت و نوآوری های لازم برای حل مسائل و مشکلات کاری دست یابند. همچنین در صورتی که مسئولین و مدیران مایل باشند که نیروهای خود را در سازمان ها برای پیشرفت در شغل خود، آماده سازند، این امر مستلزم بسط و گسترش مهارت های حل مسأله و تصمیم گیری، از طریق آموزش مهارت های تفکر انتقادی و اصول مربوط به آن و فراهم ساختن شرایط لازم برای ارتقای این نوع تفکر خواهد بود. تفکر انتقادی یک نوع تفکر هدف مند، منطقی و تعمق آمیز است که برای تصمیم گیری، حل مسائل و تسلط بر مفاهیم صورت می پذیرد (روود، ۲۰۱۷). بکارگیری اصول تفکر همچون ارزشیابی استدلال های منطقی؛ تعبیر و تفسیر؛ شناسایی مفروضات؛ استنتاج استنباط باعث می شود سازمان ها کارکنانی بدست آورند که قدرت جمع آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل، سازمان دهی، نتیجه گیری و ارائه بازخورد لازم را داشته باشند (بشیر بنائم، ۱۳۹۸). اهمیت پرورش مهارت های تفکر در حدی است که برخی صاحب نظران تفکر انتقادی را هدف عمده تحصیلات و تجارب دانشگاهی برشمرده اند.

#### مراجع

بشیر بنائم، یاسر (۱۳۹۸). بررسی نقش تفکر انتقادی در راستای تعالی تفکر راهبردی. فصلنامه توسعه، سال ۸، شماره ۲۹.

<sup>39</sup> Lai & Wu

جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره؛ عبدلی، افسانه (۱۳۹۴). روند تحول تفکر انتقادی در دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد. مطالعات تربیتی و روانشناسی، دوره ۱۱، شماره ۲. صص ۱۰۳-۱۲۰.

رامبد، معصومه؛ رییس کریمیان، فرحناز، معطری، مرضیه (۱۳۹۸). تفکر انتقادی در آموزش و یادگیری دانشجویان. علوم پزشکی صدا، دوره ۱، شماره ۲. صص ۱۱۴-۱۲۷.

سرمد، غلامعلی؛ سیدی، فرشید (۱۳۹۲). بررسی تاثیر آموزش تفکر انتقادی بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان. فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی، دوره ۵، شماره ۱. صص ۱۰۱-۱۱۸.

صیفوری، ویدا (۱۳۹۸). پیش به سوی تفکر انتقادی. فصلنامه کتاب، شماره ۸۲. صص ۳۹-۵۵.

عسگری، محمد (۱۳۹۱). آموزش مهارت های تفکر انتقادی: رویکردی بین رشته ای. مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، دوره ۴، شماره ۲. صص ۳۵-۶۴.

قبول، احسان (۱۳۹۸). تفکر انتقادی و اهمیت کاربرد آن در نظام آموزشی زبان و ادبیات فارسی. مجموعه مقالات نخستین کنگره بین‌المللی.

کیانی، میترا؛ افشین جو، مهناز؛ پورمعماری، محمدحسین؛ امینی، کوروش (۱۳۹۱). مقایسه تفکر انتقادی و عوامل زمینه ساز آن در دانشجویان پرستاری و پرستاران شاغل در بیمارستان های منتخب دانشگاه علوم پزشکی زنجان. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی زنجان، دوره ۲۰، شماره ۷۸. صص ۱۱۲-۱۲۱.

یوسفی، علیرضا؛ گردان شکن، مریم (۱۳۹۸). تفکر انتقادی. مجله آموزش در علوم پزشکی، دوره ۱۱، شماره ۹. صص ۱۱۲۰-۱۱۲۸.

Alfaro, L. (20۱9). Critical thinking and clinical judgment, a practical approach to outcome-focused thinking. 4th Edition: Sanders Elsevier Inc.

Bensley, A. (۲۰۱۷). Critical thinking in psychology. International Thomson publishing company.

Bondy, K. N.; Koenigseder, L. A.; Ishee, J. H.; Williams, B. G. (20۱۹). Psychometric properties of the California critical thinking tests. J Nurs Measur, Volume 9, Issue 3. Pp. 309-28.

Browne, N. (20۲۱). Critical thinking is objective. College student Journal.

Burbach, M. E.; Markin, G. S.; Fritz, S. N. (2004). Teaching critical thinking in an introductory leadership course utilizing active learning strategies: confirmatory study. Mark college student journal.

Burden, P. R.; Byrd, D. M. (20۲۰). Methods for effective teaching. 3th ed. Boston, MA: Allyn and Bacon, Inc.

Ennis, R. H. (۲۰۱۹). Critical thinking: A streamlined conception. Teaching Philosophy, Volume 14, Issue 1. Pp. 5-24.

Halpern, D. F. (20۲۰). Thought and knowledge: An introduction to critical thinking. 4th ed. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Halpern, D. F. (20۲۰). Thought and knowledge: An introduction to critical thinking. 4th ed. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Halpern, D. F.; Roediger, H. L.; Sternberg, R. J. (20۲۰). The nature and nurture of critical thinking. Critical thinking in psychology (pp.1-14). Cambridge, NY: Cambridge university press.

- Lai, C.; Wu, C. (2012). Supporting Nursing Students 'Critical Thinking with a Mobile Web Learning Environment. *Nurse Educator*, Volume 37, Issue 6. Pp. 235-236.
- Lipman, M. (1997). *Thinking in Education*. Cambridge mass Cambridge university press.
- Moore, B. N.; Parker, R. (20۱۸). *Critical thinking*. 6th ed. Mountain View, CA: Mayfield.
- Moore, B. N.; Parker, R. (20۱۸). *Critical thinking*. 6th ed. Mountain View, CA: Mayfield.
- Natale, S.; Ricci, F. (2006). Critical thinking in organizations. *Team Performance Management*, Volume 12, Issue 7/8. Pp 272 – 277.
- Nelson, T. O. (20۲1). Meaning of critical thinking. *Critical thinking and Education*. Cambridge university press.
- Osborne, D. (20۲۰). Critical thinking skill – building for facilitators metacognition. *The master Facilitator Journal*.
- Pardamean, B. (2012). Measuring change in critical thinking skills of dental students educated in a PBL curriculum. *J Dent Educ*. Volume 76, Issue 4. Pp. 443-53.
- Pascarella, E. T.; Terenzini, P. T. (۲۰۱۹). *How college affects students: Findings and insights from twenty years of research*. 1st ed. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Pascarella, E. T.; Terenzini, P. T. (۲۰۱۹). *How college affects students: Findings and insights from twenty years of research*. 1st ed. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Peeters, Michael; Boddu, Sai (2016). Assessing development in critical thinking: One institution's experience. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, Volume 8, Issue 3. Pp. 271–278.
- Rubinfeld, M. G.; Scheffer, B. K. (20۱6). *Critical thinking tactics for nurses*. Jones & Bartlett Publishers Inc.
- Rudd, R. D.; Baker, M. T.; Hoover, T. S. (20۱۷). Undergraduate agriculture student learning styles and critical thinking abilities: Is there a relationship? *Journal of Agricultural Education*, Volume 41, Issue 3. Pp. 2-12.
- Rudd, R. D. (20۱7). Defining Critical Thinking. *Techniques*. Volume 82, Issue 7. Pp. 46-49.
- Snyder, L.; Gueldenzph. S.; Mark. J. (20۱8). Teaching critical thinking and problem solving skills. *The Delta Pi Epsilon Journal*, Volume 1, Issue 2.
- Stahl, N. N.; Stahl, R. J. (۲۰۱۹). We can agree after all: Achieving a consensus for a critical thinking component of a gifted program using the Delphi technique. *Roeper Review*. Volume 14, Issue 2. Pp. 79-88.
- Stenberg, R. (۲۰۲۰). On improving through instruction. *Educational leadership*. Volume 43. Pp. 44-58.
- Victor, C. (201۸). Critical Thinking Versus Clinical Reasoning Versus Clinical Judgment Differential Diagnosis. *Nurse Educator*. Volume 38, Issue 1. Pp. 34-36.